

STUDIUL MATERIALULUI PALEOFAUNISTIC DEPUȘ CA OFRANDE ÎN MORMINTELE DIN NECROPOLA BIRITUALĂ DE LA MIHĂLĂȘENI (JUD. BOTOȘANI) APARTINÎND CULTURII SÎNTANA DE MUREȘ (SEC. IV e.n.)

SERGIU HAIMOVICI

I

Arheologul Octavian-Liviu Șovan de la Muzeul de Istorie din Botoșani a descoperit pe raza actualului sat Mihălășeni o necropolă care după cercetările întreprinse de D^{sa}, aparține culturii Sîntana de Mureș din sec. IV e.n. Au fost găsite atît morminte de înhumăție cît și de incinerație din care, pe lîngă resturile scheletice umane și inventarul arheologic, au mai fost recuperate resturi de faună considerate ca fiind ofrande. În patru campanii de săpături 1983, 1984 1985 și 1986 au fost scoase la iveală un număr de 279 morminte, în 74 dintre ele existînd și resturi osoase de animale¹.

Menționăm că noi am mai studiat material faunistic depus ca ofrande în cimitirul de la Lețcani (jud. Iași) aparținînd de asemenea culturii Sîntana de Mureș; numărul mormintelor, toate de înhumăție, în care s-au găsit acolo resturi animaliere se ridică doar la 10², suficient însă pentru a putea evidenția unele analogii și a face comparații.

În cele ce urmează vom enumera pentru fiecare mormînt, unde s-a găsit material faunistic, tipul acestuia, sexul și vîrsta individului depus acolo (conform rezultatelor reieșite din studiul scheletelor umane²) și vom caracteriza pe larg (descrierea resturilor și prelucrarea biometrică pentru fiecare specie) fauna descoperită. Vom sintetiza apoi datele rezultate din studiul resturilor animaliere, coroborîndu-le cu cele arheologice și antropologice, pentru a evidenția o serie de caracteristici arheozoologice cît și cu privire la ritual.

¹ Mulțumim colegului O. L. Șovan pentru că a avut amabilitatea de a ne oferi pentru studiu materialul faunistic găsit în necropolă și pentru că ne-a dat unele date privitoare la mormintele descoperite de D-sa.

² S. Haimovici, *Studiul materialului faunistic depus ca ofrandă în cimitirul de la Lețcani (jud. Iași)*, în *Arh. Mold.*, VIII, 1975, p. 287 — 291.

³ Studiul antropologic a fost efectuat de un colectiv condus de Olga Necrasov, care a avut amabilitatea de a ne pune la dispoziție datele referitoare la sexul și vîrsta indivizilor înhumăți sau incinerați; aducem și pe această cale mulțumirile noastre.

II

*Descrierea pe morminte a resturilor faunistice descoperite
în acestea*

Mormîntul 8 În acest mormînt a fost înhumată o femeie de vîrstă matură avînd cam 40 ani. Componenta ofrandelor este următoarea :

Ovicaprin — Resturi de craniu cu maxilare și mandibulă. De asemenea un membru anterior stîng existînd omoplatul, humerusul și radiusul. Totodată și extremitățile membrelor posterioare reprezentate prin metatars. Individul respectiv este un *Ovis* de sex mascul de vîrstă foarte fragedă — M_1 nefiind încă ieșit, observîndu-se doar în alveolă — deci aproximativ de 3 luni. Dat fiind faptul că individul este foarte tînăr nu s-a executat nici o măsurătoare. În mormîntarea s-a făcut la sfîrșitul primăverii sau începutul verii.

Mormîntul 9 Este un mormînt de incineratie în care s-au pus în evidență resturi de la o femeie încă juvenilă. Alături de resturile umane s-au găsit ca ofrande următoarele :

Ovicaprin — Fragment mic din diafiza radiusului și fragment mic din diafiza tibiei.

Mormîntul 15 În acest mormînt de incineratie nu s-a putut determina precis nici un rest uman ci doar resturile animaliere mai jos specificate :

Ovicaprin — Vertebră lombară fragmentară, avînd corpul vertebrei și o parte din apofiza spinoasă.

Mormîntul 17 Reprezintă un mormînt de înhumatie în care s-a evidențiat o femeie matură de 35—40 ani. Alături de oasele umane s-au găsit și resturi de faună :

Ecvid — Falanga I fragmentară, existînd doar epifiza proximală a acesteia ; ea este puternic erodată încît nu am executat măsurători.

Mormîntul 20 Este un mormînt de înhumatie unde s-au evidențiat resturi de la doi indivizi : pe deoparte un mascul matur cam de 30—40 ani, iar pe de altă parte un copil mic (infans I) de 10—12 luni. Ofranda este foarte săracă :

Taurin — Fragment de craniu cu arcada orbitală.

Mormîntul 21 Reprezintă un mormînt de înhumatie în care s-a găsit o femeie de circa 55—60 ani, deci matur avansată. Ofrandele sînt cele specificate mai jos :

Ovicaprin — Resturi de craniu cu maxilare și mandibulă, cît și patru vertebre dorsale și patru lombare. De asemenea un humerus stîng, cît și membrul posterior stîng la care se distinge o porțiune de coxal, un femur, o tibie și un metatars ; toate resturile oaselor lungi au epifizele desprinse și lipsă. Individul respectiv este un *Ovis* cu probabilitate de sex mascul avînd o vîrstă de aproximativ 7—8 luni, dat fiind faptul că M_1 este ieșit dar neajuns la nivel. Întrucît individul este tînăr nu s-au executat măsurători.

Înhumarea a avut loc la mijlocul toamnei.

Mormîntul 24 Mormînt de înhumatie în care a fost depusă o femeie matură de 30—35 ani la care s-au găsit ca ofrandă resturile următoare :

Porcin — Fragment de maxilar superior cu $P^2 - P^4$ „in situ“ iar M^1 rupt existînd numai rădăcinile ; premolariii neerodați arată prezența unui individ pe care-l considerăm abia adult. Mărimea dinților pare a arăta că sîntem

în fața unui mistreț și nu a unui porc domestic, deci este posibil că se puneau drept ofrande și specii sălbatice.

Mormîntul 26 Reprezintă un mormînt de înhumăție în care există o femeie matură de circa 40—45 ani avînd drept ofrandă resturile specificate mai jos :

Taurin — M^1 sau M^2 mijlociu erodat și M^3 mai puternic erodat ; este clar că cei doi dinți provin de la doi indivizi diferiți ajunși ambii la maturitate. Mărima dinților arată că ei aparțineau unor vite de mărime mijlocie.

Mormîntul 27 Mormînt de înhumăție în care s-a găsit o femeie adultă avînd aproximativ 20 ani, ce prezintă următoarele resturi animaliere :

Ovicaprin — Resturi reprezentate printr-un fragment mic de craniu, o vertebră lombară și o așchie de omoplat ; materialul provine de la un individ abia adult.

Mormîntul 28 În acest mormînt a fost înhumată o femeie matură de circa 40—50 ani, căreia i s-a depus următoarea ofrandă :

Ovicaprin — Omoplat și fragment cu epifiza distală a humerusului. Oasele aparțin unui individ încă destul de tînăr, credem că nu mai în vîrstă de 6 luni ; dacă aprecierea vîrstei este exactă înseamnă că înmormîntarea a avut loc la sfîrșitul verii sau începutul toamnei.

Mormîntul 36 Reprezintă un mormînt de înhumăție al unui mascul matur de 40—45 ani avînd următoarele ofrande :

Ovicaprin — Resturi de craniu cit și un metacarp cu epifiza inferioară lipsă, dar și epifiza inferioară a unui femur. Ovin de sex mascul pe care-l considerăm aproape matur avînd în vedere lungimea metacarpului, dar evident neajuns la maturitate completă, întrucît epifizele oaselor lungi sînt desprinse de diafize.

Mormîntul 38 Este un mormînt de înhumăție în care s-a găsit un individ mascul, matur de aproximativ 40—45 ani, căruia i s-au depus în groapă următoarele animale :

Ovicaprine — Există doi indivizi după două fragmente de craniu cornute, coarnele arătînd că ele aparțin unor masculi încă tineri de *Ovis*. Pe lîngă aceste două fragmente de cranii mai apare un număr de 11 resturi de coaste, 3 resturi de vertebre, un omoplat, un fragment de humerus, un fragment de radius și altul de cubitus, unul de femur, unul de tibie, două metatarse, cit și un astragal. Întrucît resturile respective ale oaselor lungi au epifizele desprinse, nu s-au putut executa măsurători și nici nu se poate preciza exact care resturi aparțin unui individ și care celui alt. Este însă evident faptul că pe lîngă resturi neîmbrăcate în multă carne, așa cum sînt fragmentele de craniu și metatarsele au fost depuse în mormînt porțiuni ale trunchiului și cel puțin un membru anterior și altul posterior.

Mormîntul 40 Mormînt de înhumăție în care s-a depus o femeie matură cam de 35 ani ce prezintă și următoarea ofrandă :

Porcin — Resturi reprezentate printr-un omoplat, humerus, fragment de coxal, femur și tibie aparținînd unui individ foarte tînăr de cel mult o lună, deci un purcel de lapte.

Mormîntul 41 Reprezintă un mormînt de înhumăție în care există un mascul matur de aproximativ 35 ani, căruia i s-a depus ca ofrandă următoarele :

Taurin. — Fragment de epifiză superioară a unui metatars care este sfeluită și transformată în unealtă, probabil împungător.

Mormîntul 44 Mormîntul unui copil mic (infans I) de 2—3 ani, incinerat; alături de el s-au incinerat și ovicaprine, de la care am evidențiat următoarele:

Ovicaprin — Se pot distinge doar resturi foarte mici reprezentînd o porțiune din craniu cu marginea orbitei, un rest de vertebră, un fragment de condil femural, un fragment de falanga II

Mormîntul 49 Reprezintă un mormînt de înhumatie în care s-a depus o femeie matură de circa 50—55 ani; s-au găsit și resturi de faună:

Taurin. — Un fragment dintr-un calcanu cu tuberculul desprins, aparținînd deci unui individ încă tînăr.

Mormîntul 50 Este un mormînt de înhumatie al unui individ mascul de vîrstă matură avansată adică cam 60 ani, la care s-au găsit și următoarele ofrande:

Taurin — Resturi foarte fragmentare de craniu de mandibulă și coaste, probabil aparținînd aceluiași individ pentru care nu se poate face nici o precizare în ceea ce privește mărimea, vîrsta și sexul.

Mormîntul 55 Mormînt de înhumatie în care s-a depus un bărbat adult de 25—30 ani căruia i s-au alăturat și următoarele resturi animaliere:

Găină domestică — Femur aparținînd unui individ cu precizie matur, neputîndu-se preciza sexul.

Măsurători la *Gallus domesticus* (în mm)

Femur	Lungimea maximă	67
	Lărgimea epifizei inferioare	12

Mormîntul 58 Reprezintă un mormînt de înhumatie probabil cu o femeie adultă cam de 20—30 ani, mormînt în care s-au găsit și următoarele resturi animaliere:

Taurin — Două fragmente de coaste probabil ambele provenind de la același individ.

Mormîntul 64 Este mormîntul de înhumatie al unui individ mascul de vîrstă juvenilă (18—20 ani) unde s-au evidențiat și resturi de animale:

Ovicaprin — Molar superior foarte ușor erodat, aparținînd unui individ de 2—3 ani.

Taurin — Fragment de coastă

Mormîntul 69 Reprezintă un mormînt de înhumatie în care s-a găsit un bărbat matur de 40—45 ani căruia i s-au depus următoarele ofrande:

Ovicaprin — Resturi de craniu și mandibulă, de coaste, un humerus două metacarpe și două metatars. Individul femel cornut, de *Opis*, încă tînăr, căci M₁ este ieșit dar neajuns la nivel, deci o vîrstă de 6—7 luni, iar toate oasele lungi au epifizele desprinse astfel încît nu s-a putut executa nici o măsurătoare. Cornul apare relativ bine dezvoltat are o lungime de 45 mm și prezintă caractere tipice de *Opis* femel. Punerea resturilor în mormînt s-a făcut la sfîrșitul verii sau mai degrabă la începutul toamnei.

Mormîntul 72 Mormînt de înhumatie cu mascul matur cam de 55 ani în care s-au găsit animale de ofrandă:

Ovicaprin — Resturi de craniu, maxilar superior, mandibulă, o vertebra lombară, un humerus, trei metacarpe, un metatars. Sînt prezenți 2 indivizi : Unul de talie mai mare, probabil mascul de *Ovis* căruia îi aparține un fragment de craniu și 2 metacarpe, la acesta din urmă epifizele inferioare fiind lipsă încît individul nu era încă matur. Cel de al doilea individ pare a fi o femelă de *Ovis* care după resturile de mandibulă unde M_2 abia străpunge osul ar avea o vîrstă de circa 10 luni ; acestuia îi aparține cel de al treilea metacarp, metatarsul cit și humerusul, unde a fost posibilă măsurarea epifizei inferioare care are o lungime de 28 mm. În mormîntarea s-a făcut probabil la sfîrșitul toamnei sau chiar începutul iernii.

Mormîntul 73 Reprezintă un mormînt de înhumatie al unei femei mature cam de 35 ani ; s-a evidențiat și un rest de animal :

Taurin ? — Așchie osoasă aparținînd cu mare probabilitate unui humerus.

Mormîntul 84 Este un mormînt de înhumatie în care s-a găsit o femeie matură de 45—50 ani căreia i s-au depus și ofrande :

Ovicaprin — Resturi de craniu, maxilar superior, mandibulă, omoplat, humerus, radius și epifize ale metapodalelor. Este un individ femel de *Ovis* acornut, avînd o vîrstă de aproximativ 6 luni întrucît M_1 este pe cale de a ieși. Epifizele sînt desprinse dar s-au putut executa următoarele măsurători (în mm) :

Humerus	Lărgimea epifizei inferioare	26
Radius	Lărgimea epifizei superioare	26

Înhumarea a avut loc la începutul toamnei.

Mormîntul 90 Reprezintă un mormînt de înhumatie cu o femeie adultă (20—30 ani) ce are și un animal de ofrandă :

Ovicaprin — Resturi de craniu, maxilar superior, mandibulă, atlas, coaste, omoplat și cubitus. Individ probabil de *Ovis* femel, avînd vîrsta de 10—11 luni întrucît M_2 abia începe să iasă din alveolă. Resturile s-au depus în mormînt probabil iarna.

Mormîntul 99 Mormînt de înhumatie avînd o femeie adultă cam de 25 ani, alături de care s-a găsit și un rest de animal.

Taurin — Calcaneu, ușor deteriorat, la care s-au putut executa măsurători (în mm) :

<i>Bos taurus</i>	
Calcaneu	Lungimea maximă 128
	Lărgimea maximă 44

Mormîntul 102 În acest mormînt lipsesc cu totul resturile umane dar s-a găsit faună neincinerată :

Ovicaprin — Fragment de mandibulă la care M_2 este ieșit dar încă neajuns la nivel, deci are o vîrstă de circa 10 luni arătînd că depunerea s-a făcut probabil la sfîrșitul toamnei sau începutul iernii.

Mormîntul 105 Mormînt de înhumatie a unui bărbat matur de 35—40 ani, alături de care s-a găsit și un rest de faună :

Taurin — Fragment de maxilar superior cu alveolele lui M^2 și M^3 .

Mormîntul 114 Mormînt de înhumăție cu o femeie încă juvenilă (18—20 ani) în care s-au depus și ofrande :

Ovicaprin — Resturi de coaste, omoplat, humerus, radius, provenind de la un individ probabil de *Ovis* încă tînăr, cam de 9 luni. S-au executat următoarele măsurători (în mm)

Humerus	Lărgimea epifizei inferioare	27
Radius	Lărgimea epifizei superioare	27

Înmormîntarea a avut loc probabil în plină toamnă.

Mormîntul 116 Mormînt de incinerăție la care nu s-a putut stabili pentru resturile umane sexul sau vîrsta ; în ceea ce privește materialul faunistic se pot da unele detalii :

Ovicaprin — Resturi foarte mici de mandibulă, vertebră dorsală și metapod.

Mormîntul 117 Reprezintă un mormînt de înhumăție în care s-a găsit un mascul de aproximativ 40—45 ani, cît și o ofrandă relativ bogată :

Au fost găsite resturi de găină domestică și de ovicaprin. De la păsări provin părți osoase de la doi indivizi de găină domestică, existînd o femelă și un mascul ; acest lucru apare clar întrucît se găsesc aceleași segmente osoase de mărimi diferite și totodată este reprezentat un tarsometatars, avînd pînten.

Ovicaprinele sînt reprezentate prin resturi de maxilar superior și mandibulă cît și un fragment de atlas și 4 fragmente de coaste. După dentiție putem constata că avem de-a face cu un singur individ avînd vîrsta de aproximativ 10 luni întrucît M_1 și-a început eroziunea iar M_2 abia străbate osul.

Dacă de la ovicaprin a fost depus în mormînt doar capul și poate o porțiune din cușca toracică, de la păsări se pare că s-au pus doi indivizi întregi sau aproape întregi întrucît sînt prezente resturi de craniu, sinsacrum, stern, claviculă, scapular, coracoid, humerus, cubitus, tibiotars, tarsometatars ; menționăm că există de asemenea coajă de ouă.

Apare evident că înmormîntarea s-a făcut toamna tîrziu sau chiar la începutul iernii.

Măsurători la *Gallus domesticus* (în mm)

Coracoid	Lungime maximă	52,52
Humerus	Lungime maximă	62,62
	Lărgimea epifizei inferioare	13,13
Cubitus	Lungimea maximă	60 ; 69
Tibiotars	Lungime maximă	92. — ; 111,111
	Lărgimea epifizei inferioare	8, 8 ; 11, 11
Tarsometatars (ind. mascul)	Lungimea maximă	77

Mormîntul 118 Este un mormînt de incinerăție, cuprinzînd cu o mare doză de probabilitate o femeie matură ; am putut constata că există și ofrande :

Ovicaprin — Fragment de epifiză inferioară a unui metapod.

Mormîntul 120 Reprezintă un mormînt de înhumăție al unui bărbat matur de circa 40 ani. S-a găsit și un rest de faună :

Ecvid — Astragal, la care s-au putut executa măsurători (în mm).

Equus caballus

Astragal	Înălțimea (lungimea maximă)	64
	Lărgimea maximă	60

Mormîntul 121 În acest mormînt de înhumăție aparținînd unei femei mature cam de 40—45 ani există și ofrande:

Taurin — Resturi fragmentare de coaste și tibie

Ovicaprin — Resturile unei vertebre dorsale, radius, femur, două tibii, un metacarp și un metatars. Toate provin de la același individ cu epifizele oaselor lungi desprinse, deci un exemplar încă nematur.

Mormîntul 123 Mormînt de înhumăție conținînd un copil (infans I) de circa 7 ani; au fost depuse ofrande:

Ovicaprin — Două metacarpe și două metatarse aparținînd unui individ nematur, epifizele inferioare fiind desprinse. Cu probabilitate este *Ovis*. Așadar s-au pus în mormînt numai extremitățile membrilor.

Găină domestică — Fragment de claviculă provenind de la un individ tînr (pui) cît și coajă de ouă.

Mormîntul 128 Reprezintă mormîntul de înhumăție al unui bărbat matur cam de 45—50 ani. Apar și resturi de faună de la mai multe specii:

Taurin — Fragment de humerus cu epifiza inferioară deteriorată.

Ecvid — Fragment de humerus cu epifiza inferioară.

Porcin — Fragment de coxal cu cavitatea acetabulară

Măsurători (în mm)

Equus caballus

Humerus	Lărgimea epifizei inferioare	75
	Lărgimea suprafeței articulare inferioare	73

Sus scrofa domesticus

Coxal	Diametrul acetabular	38
-------	----------------------	----

Mormîntul 131 Este un mormînt de înhumăție dublu conținînd un bărbat și o femeie. Masculul este un adult de circa 25 ani, iar femeia este tot adultă de aproximativ 20 ani. Ofrandele depuse sînt relativ bogate:

Sînt resturi de taurin, de ovicaprin și de găină domestică.

Taurin — Resturi de mandibulă și un astragal cu urme de arsură. După mandibulă se poate aproxima un individ avînd o vîrstă cam de 2 ani întrucît M_2 este pe cale de a ieși din alveolă; nu putem însă preciza dacă astragalul aparține aceluiași individ de la care provine mandibula. Este foarte posibil ca resturile de taurin să fi fost depuse ca ofrandă la individul mascul.

Ovicaprin — Resturi de craniu, maxilar superior și mandibulă, omoplat, humerus, radius, cubitus, metacarp și două metatarse. Individul este femel cornut de *Ovis*, avînd vîrsta cam de 10 luni întrucît M_2 abia începe să iasă din alveolă; deși epifizele oaselor lungi sînt desprinse, s-au executat măsurători. Se constată că a fost pus în mormînt capul, un membru anterior și extremitățile părților posterioare.

După această oală se poate conchide că înmormântarea a avut loc toamna târziu sau chiar la începutul iernii.

Măsurători la *Ovis* (în mm) :

Omoplat	Lungimea capului articular	32
	Lungimea cavității articulare	26
Humerus	Lărgimea epifizei inferioare	32
Radius	Lărgimea epifizei superioare	31

Găină domestică — Resturi de craniu, de stern, de femur și un tibiotars, acesta din urmă aparținând cu mare probabilitate unui mascul.

Măsurători la *Gallus domesticus* (în mm)

Tibiotars	Lungimea maximă	110
	Lărgimea epifizei inferioare	10

Mormîntul 132 Reprezintă un mormînt de înhumatie în care a fost depusă o femeie adultă cam de 20—25 ani; prezintă ofrande :

Ovicaprin — Resturi de humerus, radius, metacarp, și metatars : există deci un membru anterior și extremitățile unui membru posterior. Individul trebuie socotit un *Ovis* încă nematur întrucît epifizele sînt desprinse. S-au executat măsurători (în mm) la următoarele oase.

Humerus	Lărgimea epifizei inferioare	28
Radius	Lărgimea epifizei superioare	27

Găină domestică — coajă de ou

Mormîntul 134 Este un mormînt de incineratie probabil a unei femei adulte, putîndu-se evidenția și resturi de la ofrandă :

Ovicaprin — Șase resturi nesemnificative de oase lungi.

Mormîntul 147 Mormînt de înhumatie în care a fost depus un copil probabil fetiță, de 12—13 ani. Există și un rest de faună :

Porcin — Fragment de maxilar inferior cu o porțiune a simfizei.

Mormîntul 151 Este mormîntul de înhumatie al unui copil sub un an la care s-a găsit și un rest de faună :

Taurin — os al carpului.

Mormîntul 157 Reprezintă un mormînt de înhumatie în care a fost depusă o femeie juvenilă de 13—14 ani; există și un rest de faună :

Ovicaprin — Vertebră cervicală, aparținînd unui individ nematur.

Mormîntul 161 Mormînt de incineratie al unui copil (infans I) de 3—5 ani. S-a precizat existența ofrandei :

Găină domestică — Resturi mici putîndu-se evidenția cu precizie o coastă și un fragment din epifiza inferioară a unui tibiotars.

Mormîntul 175 Este mormîntul de înhumatie al unei femei de vîrstă adultă (25—30 ani) de talie înaltă. Ofrandele sînt foarte bogate :

Ovicaprine — Doi indivizi, dintre care unul, după resturile de craniu, este cu precizie un mascul tînr de *Ovis*; al doilea individ este de asemenea tînr, mai mic ca talie, fără a se putea preciza genul, el fiind mai puțin reprezentat prin resturi osoase decît primul. S-au găsit resturi fragmentare de craniu pentru primul individ el purtînd coarne, după care s-a precizat genul

și sexul, iar pentru al doilea nu s-a putut stabili după resturile de craniu nici genul și nici sexul. Resturile de maxilare cu dinți sînt reprezentate în felul următor: două fragmente de maxilar superior cu dinți la care M^2 abia își face apariția și două fragmente de mandibulă cu o situație asemănătoare, deci individul avea circa 10 luni; există de asemenea un fragment de mandibulă care aparține probabil individului mai tânăr. Sînt de asemenea patru vertebre printre care și un fragment de axis pentru care nu se poate preciza exact cărui individ îi aparține. Dintre oasele extremităților se disting mai întîi două fragmente de omoplat la care s-au putut executa măsurători care arată clar că ele aparțin unui individ de talie mai mare și altuia de talie mai mică. Au mai fost evidențiate un fragment de humerus care a fost măsurat un radius care a putut fi reconstituit fiind astfel întreg, el prezentînd discul de creștere din dreptul epifizei inferioare. Există de asemenea un rest de cubitus patru metapode (un metacarp și trei metatars) cu epifizele inferioare absente; prezența a trei metatars de care unul mai scurt arată și el existența a doi indivizi. Se mai pot evidenția o falangă I și o falangă III. Din întreaga enumerare de mai sus reiese clar că au fost depuși în mormînt doi indivizi de ovicaprine încă tineri de la care s-au păstrat nu numai porțiuni care nu sînt importante din punct de vedere alimentar (craniul și extremitățile membrelor) ci și porțiuni din corp îmbrăcate în carne, încît este probabil că exemplarele erau întregi. Înhumarea s-a făcut la sfîrșitul toamnei sau începutul iernii.

Măsurători (în mm) pe resturi de *Ovis*

		1	2
Omoplat	Lungime cap articular	32	30
	Lungimea suprafeței articulare	27	26
	Lărgimea minimă gît	18	18
Humerus	Lărgimea epifizei inferioare	32	
	Lărgimea suprafeței articulare infer.	30	
Radius	Lungimea totală	147	
	Lărgimea epifizei superioare	30	
	Lărgimea epifizei inferioare	30	
	Înălțimea la greabăn	590,94	
Metacarp	Lărgimea epifizei superioare	27	
Metatars	Lărgimea epifizei superioare	1A	1B
		21	20

Găină domestică — Doi indivizi dintre care unul de talie mai mare reprezentînd un mascul la care, la tarsometars este evident un pînten foarte puternic; individul de talie mai mică este probabil o femelă.

Au fost găsite următoarele fragmente: un rest de craniu, un rest de stern, patru resturi aparținînd unor sinsacrumuri și centurilor pelviene arătînd din nou prezența a doi indivizi; o claviculă, o pereche de scapulare; o pereche de coracoide; trei humerusuri (două mai mari și altul mai mic); două radiusuri; două cubitusuri (dintre care unul fragmentar); un autopod al membrului anterior; trei femure (dintre care două mai mari și altul mai mic); două tibiotarse; două tarsometarse.

Măsurători (în mm) pe resturi de *Gallus domesticus*

		1A	1B	2
Coracoid	Lungimea maximă	54	54	
Humerus	Lungimea maximă	71	71	62
	Lărgimea epifizei inferioare	20	20	13
Radius	Lungimea maximă	65	66	
Cubitus	Lungimea maximă	72		
Femur	Lungimea maximă	78	79	69
	Lărgimea epifizei inferioare	15	15	12
Tibiotars	Lungimea maximă	114	114	—
	Lărgimea epifizei inferioare	11	11	—
Tarsometatars	Lungimea maximă	78	78	—
	Lărgimea epifizei inferioare	12	12	—
Sex		mascul	mascul	

În concluzie în acest mormînt s-au depus ca ofrandă o cantitate mare de resturi: 2 exemplare de ovicaprine și 2 de găină domestică.

Mormîntul 178 Reprezintă mormîntul de înhumare al unei femei adulte cam de 25—30 ani. Prezintă ofrande:

Ovicaprin — Un fragment de craniu după care se constată că individul aparținea unui *Ovis* femel, dar totodată că era încă tânăr. Resturile de maxilare cu dinți și de mandibulă arată că individul respectiv avea o vîrstă de circa 9—10 luni întrucît M^3 și M_2 abia încep să-și facă apariția. S-au mai găsit și oase ale extremităților și anume un fragment de omoplat, de humerus și de radius (acesta din urmă cu epifiza inferioară desprinsă) cît și trei metapodale (două metacarpe și un metatars, la care epifizele inferioare, deși sînt desprinse, au fost găsite și au putut fi alipite oaselor respective); de asemenea un astragal întreg.

Înhumarea s-a făcut toamna tîrziu sau poate chiar la începutul iernii.

Măsurători (în mm)

Omoplat	Lungime cap articular	28
	Lungimea suprafeței articulare	24
	Lărgimea minimă gît	14
Humerus	Lărgimea epifizei inferioare	26
	Lărgimea suprafeței articulare inferioare	24
	Lungimea maximă	111
Metacarp	Lărgimea epifizei superioare	21
	Lărgimea epifizei inferioare	22
	Înălțimea la greabăn	542,79
	Lungimea maximă	120
	Lărgimea epifizei superioare	19
Metatars	Lărgimea epifizei inferioare	—
	Înălțimea la greabăn	544,80
	Lungimea maximă	30
Astragal	Lărgimea troclei inferioare	18

Mormintul 179 Mormint de înhumăție al unui copil (infans I) de 5—6 ani în care s-au găsit și ofrande:

Ovicaprin — După resturile de craniu se poate constata că individul respectiv este un *Ovis* mascul încă neadult avînd însă coarnele destul de bine dezvoltate (cutia craniană a fost tăiată pe linia sagitală pentru a se scoate encefalul). Pe lângă resturi de craniu se mai găsesc maxilare și mandibulă cu dinți arătînd o vîrstă de 10—12 luni întrucît M^2 și M_2 sînt foarte ușor erodați și M^3 și M_3 nu și-au făcut încă apariția. Pe lângă resturile sus menționate mai există o vertebră cervicală, un radius, un metacarp și două metatars — toate fiind foarte masive dar cu epifizele inferioare desprinse.

După resturile de herbecuț estimăm că înhumarea s-a făcut spre sfîrșitul iernii.

Măsurători (în mm)

Radius	Lărgimea epifizei superioare	33
	Lărgimea suprafeței articulare superioare	31
Metacarp	Lărgimea epifizei superioare	26
Metatars	Lărgimea epifizei superioare	23, 23

Sus scrofa — Astragal erodat care are lungimea de 48 mm aparținînd cu o doză de probabilitate unui mistreț (*Sus scrofa ferus*).

Mormintul 182 Este un mormint de incinerăție de la o femeie adultă, unde am putut evidenția că s-au depus și ofrande:

Fragmente mici aparținînd unui ovicaprin și unei găini domestice. Pentru ovicaprin s-au putut evidenția cu precizie un dinte un rest de radius și altul de metapod, iar pentru găina domestică un rest de radius altul de tibiotars cît și altul de tarsometatars.

Mormintul 188 Mormint de înhumăție în care a fost depus un bărbat adult de 25—30 ani. Există și ofrande relativ bogate:

Ovicaprin — Individ de *Ovis* femel la care pe craniu se observă la nivelul frontalului doar o mică ridicătură încît putem considera că exemplarul este acornut. Pe lângă aceste resturi de craniu mai găsim maxilare cu dinți și mandibulă după care se poate constata că respectivul individ era tînăr, avînd circa 9 luni întrucît M^2 și M_2 abia încep să apară. Ca alte resturi enumerăm un omoplat, un humerus, un radius și un metatars care se constată că nu provin de la un adult ci aparțin desigur aceluiași individ de la care avem și porțiunile de craniu.

Măsurători (în mm) la *Ovis*

Omoplat	Lungimea capului articular	33
	Lungimea suprafeței articulare	28
	Lărgimea minimă a gîtului	17
Humerus	Lărgimea epifizei inferioare	32
	Lărgimea suprafeței articulare inferioare	30
	Lărgimea epifizei superioare	32
Radius	Lărgimea suprafeței articulare superioare	30
	Lărgimea epifizei superioare	21
Metatars	Lărgimea epifizei superioare	21

Înhumarea, avînd în vedere resturile de oaie, s-a făcut toamna tîrziu.

Găină domestică — Fragmente de craniu, stern, sinsacrum, scapular, două coracoide, un humerus, un radius, un cubitus, un autopod al membrului anterior, două femure, un tibiotars, toate aparţinînd aceluiaşi individ cu mare probabilitate mascul.

Măsurători (în mm) la *Gallus domesticus*

Coracoid	Lungimea maximă	55, 55
Humerus	Lungimea maximă	75
	Lărgimea epifizei inferioare	16
Radius	Lungimea maximă	66
Cubitus	Lungimea maximă	72
Femur	Lungimea maximă	79, 80
	Lărgimea epifizei inferioare	16, 15

Mormîntul 206 Reprezintă un mormînt de înhumare al unei femei din categoria matur avansată (55—60 ani). S-au evidenţiat ofrande :

Găina domestică — S-au păstrat porţiuni din notarium, sinsacrum şi centura membrilor posterioare, clavicula, un scapular, un coracoid o pereche de humerusuri, o pereche de radiusuri, o pereche de cubitusuri, o pereche de femure, o pereche de tibiotarse şi un fragment de tarsometatars care cu mare probabilitate arată că sîntem în faţa unui individ mascul : probabil că s-a depus în mormînt un individ întreg, poate fără cap.

Măsurători (în mm) la *Gallus domesticus*

Coracoid	Lungimea maximă	53
Humerus	Lungimea maximă	69, 69
	Lărgimea epifizei superioare	14, 14
Cubitus	Lungimea maximă	66, 67
Radius	Lungimea maximă	61, 61
Femur	Lungimea maximă	75, 75
	Lărgimea epifizei inferioare	14, 14
Tibiotars	Lungimea maximă	108, 107
	Lărgimea epifizei inferioare	10, 10

Mormîntul 215 Este un mormînt de înhumare al unei fete (infans II) în vîrstă de 10—11 ani, existînd şi resturi de ofrandă :

Taurin — Falanga II prezentînd lateral pe diafiză un orificiu executat intenţionat.

Găină domestică — Au fost găsite resturi de craniu, de stern, oase ale extremităţilor care provin de la trei indivizi încă tineri (pui) neputîndu-se de aceea să se execute măsurători ; nu a fost posibilă stabilirea sexului, la nici unul dintre indivizi.

Mormîntul 222 Mormînt de înhumare cu un copil mic (infans I) în vîrstă de 2—3 ani ; s-a găsit şi un rest de ofrandă :

Taurin — Porţiune de mandibulă fragmentară prezentînd M_2 şi M_3 puternic erodaţi ; M_3 este excesiv de mare avînd o lungime de 39 mm, încît s-ar putea să reprezinte un individ de *Bos primigenius* (bour) de sex femel, sau poate un taur domestic foarte masiv.

Mormîntul 226 Reprezintă un mormînt de incinerare pentru un copil (infans II) de 12—14 ani ; s-a pûs în evidență și un rest de faună :

Taurin — Un rest foarte mic de femur și anume o parte a diafizei la care se observă gaura nutritivă.

Mormîntul 239 Mormîntul de înhumare în care s-a depus o femeie matură ; există și ofrande :

Ovicaprin — Un molar superior, un fragment de mandibulă, un fragment de vertebră și un rest de metacarp după care se poate preciza că resturile provin de la un individ încă nematur, probabil de *Ovis*.

Mormîntul 241 Este un mormînt de înhumare în care s-a găsit un individ de 30—35 ani, probabil o femeie matură, care a fost înhumată cu ofrande :

Ovicaprin — Resturi reprezentate printr-o porțiune de craniu care aparține unui individ de *Ovis* mascul, tînăr. De asemenea de maxilare cu dinți și mandibulă, după care se poate stabili o vîrstă de 9—10 luni într-cît M¹ și M₂ este pe cale de a ieși. Se adaugă unele vertebre, dintre care menționăm un atlas și un axis. Există și oase ale extremităților și anume : resturi ale membrilor anterioare reprezentate prin metacarpe și fragmente ale membrilor posterioare reprezentate atît prin porțiunea proximală (femur, tibie cît și prin partea distală (calcaneu, astragal, metatars, falange). Este destul de probabil că a fost pus în mormînt un individ întreg sau o mare parte a acestuia. Înhumarea s-a făcut la sfîrșitul toamnei sau începutul iernii.

Măsurători la *Ovis* (în mm)

Femur	Lărgimea epifizei inferioare	5
Tibia	Lărgimea epifizei inferioare	23
Metacarp	Lărgimea epifizei superioare	20
Metatars	Lărgimea epifizei superioare	18,18

Găina domestică—Există două humerusuri, două fragmente ale cubitusurilor, două autopode ale membrilor anterioare, un fragment de femur. Se pare că au fost puse drept ofrandă membrele anterioare și cele posterioare de la un individ care este încă tînăr (pui) și la care nu putem preciza sexul sau executa măsurători.

Mormîntul 248. Reprezintă un mormînt de înhumare aparținînd unei femei mature de 55—60 ani. Există și ofrande.

Porcin — Resturi de craniu, coaste, vertebre, humerus, femur, tibie, aparținînd unui purcel de lapte de circa 1—2 luni ; se pare că a fost pus drept ofrandă întregul animal.

Mormîntul 250. Este un mormînt de înhumare în care s-a depus un bărbat matur de 35—40 ani. Ca ofrandă am găsit următoarele :

Ovicaprin — Două vertebre și anume un atlas fragmentar și un axis complet provenind precis de la *Ovis* ; individul nu era complet matur căci discul epifizar este desprins.

Mormîntul 252. Mormînt de înhumare al unei femei mature de 40—50 ani, căreia i s-au depus ofrande.

Ovicaprin — Individ depus în întregime. Reprezintă un *Ovis* femel cornut, care are o vîrstă de circa 10—11 luni întrucît M 2 este pe cale de a ajun-

ge la nivel. S-au găsit resturi de la aproape toate părțile scheletului; unele dintre ele bine păstrate, dar o parte a epifizelor oaselor lungi sînt desprinse și lipsă; unele dintre acestea s-au putut întregi, executîndu-se măsurători relativ satisfăcătoare.

Considerînd aceste resturi de oaie, înhumarea a avut loc probabil la începutul iernii.

Măsurători (în mm) pentru *Ovis*

Omoplat	Lungimea capului articular	34
	Lărgimea minimă a gîtului	21
Humerus	Lărgimea epifizei inferioare	29, 29
Radius	Lungimea	145
	Lărgimea epifizei superioare	30, 30
	Lărgimea epifizei inferioare	29
	Înălțimea la greabăn	582, 90
Coxal	Diametrul acetabular	29
Femur	Lărgimea epifizei inferioare	38
Tibia	Lărgimea epifizei inferioare	28
Metacarp	Lungimea	123
	Lărgimea epifizei superioare	24, 24
	Înălțimea la greabăn	601,47
Metatars	Lungimea	135
	Lărgimea epifizei superioare	22, 22
	Lărgimea epifizei inferioare	24
	Înălțimea la greabăn	612,90
	Înălțimea medie la greabăn	599,09

Mormîntul 253. Reprezintă un mormînt de înhumăție al unei femei mature de 30—35 ani, existînd și ofrande și anume un ovicaprin cît și un singur rest de la găina domestică.

Ovicaprin — Resturi de craniu și de mandibulă vertebre din toate regiunile, centurile membrelor cît și un humerus, arătînd că s-a depus în mormînt capul, triunchiul și o parte a unui membru anterior. Individul este o *Capra* (determinată precis după forma suturii parieto-occipitale), cam de 9 luni (M1 fiind ieșit dar deloc erodat, iar M 2 nu a apărut încă deloc) deci înhumarea s-a făcut la sfîrșitul toamnei sau începutul iernii.

Măsurători la *Capra* (în mm)

Humerus Lărgimea epifizei inferioare 26

Găina domestică — Există doar un tibiotars de la această specie.

Măsurători la *Gallus domesticus* (în mm).

Tibiotars	Lungimea	92
	Lărgimea epifizei inferioare	8

Mormîntul 254. Este un mormînt de înhumăție aparținînd unui bărbat adult de 20—25 ani. Ca ofrande s-a găsit coajă de ouă și resturi de oase foarte sfărîmate, în cantitate foarte mică, provenind cu probabilitate de la un ovicaprin.

Mormintul 256. Reprezintă un mormint de incinerare al unui bărbat probabil matur. Există și oase arse de animale; ele aparțin unui ovicaprin, putându-se determina fragmente din epifiza inferioară desprinsă a unui metapod, cât și cel puțin două falange, oasele acestea provenind de la un individ precis nematur.

Mormintul 258. În acest mormint nu există schelet uman. Resturile faunistice sînt foarte puține și anume un fragment de atlas de la un taurin și o coastă probabil de la aceeași specie.

Mormintul 260. Este un mormint de înhumare al unei femei mature de circa 30 ani. Sînt resturi faunistice provenind de la mai multe specii, după cum urmează:

Taurine — reprezentate printr-un fragment de mandibulă provenită de la un tînar de circa 6—7 luni. Într-un M_1 este pe cale a ieși; de asemenea două fragmente de coxal, aparținînd însă altui individ, mare, matur.

Porcin — Un rest de mandibulă cu regiunea simfizară, avînd lungimea de 59 mm și provenind de la un individ femel, care credem că este de vîrstă mai mare de un an.

Ovicaprin — Prezintă mai multe resturi și anume un fragment de maxilar superior, un atlas și alte trei vertebre, un omoplat, un radius și un metacarp. Ele provin de la un *Ovis* tînar, nedepășind vîrsta de 10—12 luni. A fost depus probabil o parte din cap și trunchi, cât și un membru anterior.

Măsurători la *Ovis* (în mm)

Radius	Lărgimea epifizei superioare	27
Metacarp	Lărgimea epifizei superioare	20

Găina domestică — reprezentată prin două resturi, un humerus, cât și un tibiotars fragmentar, primul arătînd că individul respectiv nu atinsese încă maturitatea.

Măsurători la *Gallus domesticus* (în mm)

Humerus	Lungimea maximă	67
	Lărgimea epifizei inferioare	13
Tibiotars	Lărgimea epifizei inferioare	7

Mormintul 261. Mormint de înhumare cu un bărbat matur de 30—35 ani. Au fost depuse ca ofrande resturi provenind de la un ovicaprin dar s-a găsit și un rest provenit de la găina domestică.

Ovicaprin — Fragmente de mandibulă, vertebre din toate regiunile, cîteva coaste, un omoplat, un humerus, un radius, metacarpe, o tibie, metatars; este posibil să se fi depus un individ întreg, fie poate s-au îndepărtat înainte de punerea în groapă, porțiunile proximale ale unui membru anterior, cât și ale celor două posterioare. Individul pare să fie un *Ovis*, care datorită faptului că M_2 este complet ieșit dar necrodât ar avea o vîrstă de aproximativ 1 an și deci înhumarea s-a făcut la sfîrșitul iernii.

Măsurători la ovicaprin (în mm)

Humerus	Lărgimea epifizei inferioare	28
Radius	Lărgimea epifizei superioare	28

Metacarp	Lărgimea epifizei superioare	21,21
Metatars	Lărgimea epifizei superioare	19,19

Găina domestică — Există un cubitus de la această specie cu o lungime de 62 mm.

Mormîntul 262 Reprezintă un mormînt de înhumăție al unui bărbat adult (20—25 ani). Ca ofrandă s-a depus o porcin de vîrstă foarte fragedă, credem că abia născut; se găsesc fragmente de la toate segmentele osoase, dar în stare de păstrare foarte proastă, dată fiind fragilitatea maximă a scheletului, datorată tocmai vîrstei individului.

Mormîntul 263. Este un mormînt de înhumăție cu o femeie matură de 35—40 ani. Ca ofrandă s-a găsit:

Găina domestică — Resturi de craniu, o vertebra cervicală, resturi de sinsacrum și centură pelviană, cît și un humerus, un cubitus, un femur și un tibiotars. Este posibil ca ofranda să fi fost constituită dintr-un individ complet, posibil un mascul, poate încă nematur.

Măsurători la *Gallus domesticus* (în mm)

Humerus	Lungimea maximă	73
	Lărgimea epifizei inferioare	15
Cubitus	Lungimea maximă	68
	Lărgimea epifizei inferioare	14
Femur	Lungimea maximă	80
	Lărgimea epifizei inferioare	14
Tibiotars	Lungimea maximă	107
	Lărgimea epifizei inferioare	6

Mormîntul 264. Este un mormînt de înhumăție aparținînd unei femei adulte de 25—30 ani. Ca ofrande s-au găsit următoarele resturi:

Găina domestică — Resturi de craniu, vertebre libere, sinsacrum, stern, centură scapulară și pelviană, oasele membrilor propriu zise, aparținînd unui individ femel matur; de la un alt individ, ceva mai puțin masiv, au fost depuse doar unele părți ale membrilor posterioare și anume probabil doar o coapsă și două pulpe (existînd un femur și două tibiotarse).

Măsurători la *Gallus domesticus* (în mm)

		ind.1		ind. 2	
Coracoid	Lungimea maximă	47	47		
	Lărgimea maximă	62	62		
Cubitus	Lungimea maximă	33			
	Lărgimea maximă	68	68	66	
Metacarp	Lărgimea epifizei inferioare	12	12	12	
	Lungimea maximă	96	96	91	91
Tibiotars	Lărgimea epifizei inferioare	8	8	7	7
	Lungimea maximă	63	63		
Tarsometatars	Lărgimea epifizei inferioare	10	10		
	sex	femel femel			

Mormîntul 288. Este reprezentat printr-un mormînt de înhumăție în care a fost depusă o femeie matură, de 35 ani.

Ofrandele au constat din ouă de la care s-au păstrat resturi de coajă ; există de asemenea trei fragmente de coaste provenite de la taurine și două metapodale de porcîn tînăr, acestea din urmă găurite și ușor șlefuite.

Mormîntul 269. Mormîntul de înhumăție al unui copil de 6—7 ani, după datele arheologului, individ de sex femel ; există ofrandă.

Porcîn — omoplat provenind de la un exemplar încă tînăr, tuberculul coracoidian nefiind complet alipit de capul scapulului.

Măsurători la *Sus scrofa domesticus* (în mm)

Omoplat	Lungimea cap articular	27
	Lărgimea minimă gît	19

Mormîntul 271. Reprezintă un mormînt de înhumăție cu o femcie matură de 35—40 ani ; s-a găsit un singur rest de animal.

Taurin — Un axis fragmentar la care discul vertebral epifizar lipsește, deci individul nu era încă complet matur.

Mormîntul 274. Este un mormînt de înhumăție în care a fost pus un copil mic cam de 2 ani (infans I). Există ofrande.

Ovicaprin — Resturi abundente provenind de la craniu, maxilar inferior, unele vertebre, omoplat, radiusuri, tibii și metapodale. Este posibil ca ofranda să fi reprezentat un individ întreg, dar lipsind porțiunile proximale ale membrilor propriu-zise (humerusurile și femurele) s-ar putea ca o parte a acestora (brațele și coapsele) să nu fi fost puse în mormînt. Individul este un *Ovis* cu o vîrstă cam de 10 luni, M_2 abia făcîndu-și apariția ; depunerea în groapă s-a făcut deci chiar la începutul iernii.

Măsurători la *Ovis* (în mm)

Omoplat	Lungimea capului articular	29	
	Lărgimea minimă a gîtului	17	
Radius	Lărgimea epifizei superioare	28	28
Metacarp	Lungimea	115	—
	Lărgimea epifizei superioare	21	21
	Lărgimea epifizei inferioare	24	—
	Înălțimea la greabăn	562	35
Metatars	Lărgimea epifizei superioare	19	19

Mormîntul 275. Mormînt de înhumăție, cu un copil foarte mic sub un an (infans I). S-au găsit în mormînt resturi de la trei specii diferite, după cum urmează :

Taurin — Un metatars provenit de la un vițel de cîteva luni, avînd epifiza superioară erodată și cea inferioară lipsă (discul de creștere deschis).

Porcîn — Reprezentat prin patru resturi osoase, provenite de la partea distală a unui membru posterior : un fragment de peroneu, altul cu epifiza inferioară a tibiei, un astragal și un calcaneu cu tubercul desprins (deci un individ nematur).

Năsurători la *Sus scrofa domesticus* (în mm).

Tibia	Lărgimea epifizei inferioare	28
Astragal	Lungimea maximă	37

Ecvid — P^1 de cal, mijlociu erodată ; protoconul este relativ scurt, iar plisarea smaltului slabă.

Mormîntul 276. Reprezintă un mormînt de înhumăție cu un bărbat de 25—30 ani avînd următoarea ofrandă :

Ovicarprin — Prezente două resturi : un fragment de mandibulă la care M_1 este aproape ieșit, cît și o bucată de humerus cu epifiza inferioară, aparținînd aceluiași individ, căci se mai observă bine discul de creștere. Sîntem deci în fața unui *Ovis* de circa 8 luni, așa dar depunerea în mormînt s-a făcut probabil în plină toamnă.

Măsurători la *Ovis* (în mm)

Humerus	Lărgimea epifizei inferioare	24
---------	------------------------------	----

Mormîntul 277. Mormînt de înhumăție cu o femeie matură de 35—40 ani. S-au găsit coji de ouă ce alcătuiau ofrande.

Mormîntul 278. Este mormînt de înhumăție aparținînd unei femei adulte de 20—25 ani. Singurul rest osos de animal găsit în groapă este reprezentat de un tarsometatars de găină domestică.

Măsurători executate la *Gallus domesticus* (în mm)

Tarsometatars	Lungime	64
	Lărgimea epifizei inferioare	10
	sex	femel

Mormîntul 279. Reprezintă un mormînt de înhumăție cu un individ, probabil femel, de 16—18 ani (juvenis). Există următoarele resturi de faună :

Taurin — un premolar inferior, mijlociu erodată cît și epifiza superioară a unui radius provenind posibil de la un alt individ ce este mai tînăr.

Măsurători la *Bos taurus* (în mm)

Radius	Lărgimea epifizei inferioare	65
	Lărgimea suprafeței articulare	61

Ovicarprin — Vertebra dorsală cu discul epifizei deschis (deci individ nematur) cît și o coastă, poate a aceluiași exemplar.

III

Discuții și concluzii

Trebuie să arătăm de la început că din cele 279 mormînte, doar în 74 dintre ele (25,52%) a fost găsit material faunistic, deci se vede clar faptul că nu întotdeauna decedatul îngropat era însoțit de resturi animaliere. De asemenea că acestea apar atît în mormînte de înhumăție cît și în cele de incinerăție, deci depunerea de ofrande nu era legată de un anumit rit de înmormîntare. Remarcăm că frecvența sus arătată este una asemănătoare cu aceea găsită în necropolele din sec. IV din Cimpia Dunării ⁴.

⁴ Vezi frecvențele în lucrarea : Alexandra Bolomey, *Ofrande animale în necropole din secolul al IV-lea e.n.*, în SCA, 4, 1, 1967, p. 32. Studiul cercetătoarei A. Bolomey se referă la cercetarea ofrandelor din trei necropole și anume : Spanțov la vest de orașul port Călărași, în plină cimpie, Tirgșor, la vest de Ploiești, în zona subdeluroasă din județul Prahova și Lunca, la NV de orașul Tg. Bujor (jud. Galați), în regiunea relativ mai înaltă, a Colinelor Covurluiului. Pe parcurs vom mai reveni asupra datelor din această lucrare.

O altă problemă care se pune este aceea dacă toate resturile de faună, găsite în morminte, reprezintă într-adevăr ofrande de carne ⁵. În unele dintre acestea resturile animaliere se reduc doar la o așchie osoasă, la un singur sau doar două resturi mici, la o unică piesă ceva mai mare (de obicei dintre acele părți ale animalului aproape fără valoare comestibilă), la resturi provenite de la mai multe specii (trei), dar fiecare dintre ele fiind reprezentată doar printr-un mic fragment (M. 128); o asemenea situație o găsim cam la un număr de 20 de morminte, (adică la peste un sfert dintre acelea în care există resturi faunistice) ⁶. Poate sîntem în aceste cazuri în fața unei depuneri pur simbolice pentru a face față unui ritual, dar este totodată posibil ca materialul osos respectiv să nu aparțină unei ofrande propriu zise, pusă deci intenționat, ci el să fi ajuns în groapă fie prin aruncare, fie mai degrabă odată cu pămîntul de umplutură al mormîntului; el ar putea astfel proveni de la ospățul funerar organizat cu ocazia înmormîntării individului, de la o altă masă anterioară, desfășurată pe teritoriul necropolei, sau chiar de la animale moarte în cadrul perimetrului cimitirului (în mormîntul 15, care este de incineratie, singurul rest animalier găsit reprezintă o vertebră lombară de ovicaprin, ce nu are însă nici o urmă de ardere). Dacă cea de a doua ipostază este cea adevărată, înseamnă că frecvența de 26,52% de depunere a ofrandelor trebuie diminuată.

Mai menționăm că în M. 41 singurul rest osos este reprezentat de o porțiune dintr-o piesă lucrată (probabil un împungător) provenită de la un taurin, că în M. 215, alături de material tipic de ofrandă s-a găsit și o falangă II de taurin găurită, iar în M. 268, tot pe lângă ofrande obișnuite și două metapodale de porcîn tinăr, găurite și ușor șlefuite. Desigur toate aceste resturi osoase nu fac parte din ofrandele de carne, ci ele au fost puse în morminte chiar sub forma de piese osoase, cu un alt scop, dar tot de natură magico-religioasă.

Mormintele în care s-au găsit cu precizie ofrande propriu-zise (ofrande de carne) sînt în număr de circa 55. Aceste ofrande aveau desigur scopul de a servi drept hrană defunctului „dincolo de viață”. La unii indivizi s-au depus animale întregi, sau, cu precădere, porțiuni ale corpului lor ce sînt carnoase. La alții însă s-au pus mortului doar regiunile necomestibile ale corpului animalului (capul și extremitățile membrelor), părțile apreciate din punct de vedere culinar, fiind posibil consumate, poate chiar la ospățul funerar, de către cei apropiați defunctului, ei fiind mulțumiți astfel că ritualul a fost totuși respectat ⁷. Asemenea practică, plină de ipocrizie, a fost evidențiată și în studiul executat de Alexandra Bolomey, dar mai cu seamă în cel făcut de noi pentru necropola de la Lețcani ⁸.

Ofrandele erau mai sărace sau mai bogate depunîndu-se astfel de la părți ale unui singur individ, pînă la unul întreg, sau de la doi, foarte rar trei indivizi, dar mergînd chiar pînă la patru exemplare, probabil complete, aparținînd la

⁵ Menționăm că în unele morminte resturile de faună se găseau foarte dispersate printre piesele scheletice umane, încît, la degajarea acestora nu au putut fi puse în evidență; abia prin colaborare strînsă dintre antropolog și paleofaunist a fost posibilă departajarea completă a celor două tipuri de fragmente osoase.

⁶ A se vedea acest lucru, parcurgînd la cap. II, enumerarea resturilor de faună din morminte.

⁷ Vezi nota supra

⁸ op. cit. 4, la p. 32 și op. cit. 2, la p. 289

două specii diferite, cum este cazul pentru mormîntul 175. Nu putem preciza dacă aceasta reprezintă o situație de conjunctură sau este consecința, mai degrabă, a unei stratificări sociale ale populației umane ce folosea necropola. S-a constatat însă că ofrandele au o frecvență mai înaltă la adulți și maturi, față de copiii înmormîntați în cimitirul de la Mihălășeni (se pare că la femei chiar mai mare decît la bărbați). Totodată că la copii resturile depuse sînt mai sărace, dar în ceea ce privește adulții și maturii nu se poate stabili nici o legătură între vîrsta și sexul defunctului și abundența resturilor animaliere.

De obicei, într-un mormînt, se găsesc depuse resturile unei singure specii, în general, un ovicaprin (chiar și doi indivizi), dar și, la mare depărtare, în ordinea frecvenței lor descrescînde, găină (uneori deasemenea chiar doi indivizi, alături doar coajă de ouă), porcîn, taurin. Mai rar există ofrande duble, adică asocierea a două specii, mai ales ovicaprin, însoțit de găină, dar și de taurin, triple, cu trei specii : porcîn, taurin, cal (M. 275), sau chiar cu cinci specii : ovicaprin, găină, taurin, porcîn, cal (M. 265). Credem că nu este vorba la mormintele cu mai multe specii de îndeplinirea unui ritual oarecare ci mai degrabă de o situație de conjunctură. Ofrandele duble au fost constatate de asemenea la Lețcani⁹ cît și în necropolele studiate de A. Bolomey (la Spanțov există și o ofrandă triplă, important fiind faptul că cea de a treia specie este iepurele deci o specie sălbatecă)¹².

Ovicaprinele și dintre acestea *Ovis* (doar într-un singur mormînt — M. 253, s-au determinat resturi provenind de la *Capra*, iar materialul de cornute mici, pentru care diagnoza generică a fost imposibilă, aparține aproape cu siguranță tot ovinelor), este bine reprezentată, întrucît a fost găsită aproape în 2/3 dintre mormintele cu ofrande de carne. Ea are o frecvență înaltă atît la Lețcani, cît și în necropolele studiate de A. Bolomey¹¹. Considerînd abundența ovinelor printre ofrandele din acele necropole, autoarea argumentează că populațiile umane ce le foloseau, aveau drept ocupație de bază păstoritul¹². Noi credem că numărul mare de ovine folosite pentru ofrande, are de fapt o explicație plauzibil economică, nereflexînd fosta ocupație a oamenilor pe care-i însoțeau în mormînt. Ele reprezintă o specie de talie relativ mică (mai ales cînd nu sînt încă adulte) mai accesibilă din punct de vedere pecuniar (ca de altfel și găina sau purceii foarte tineri), decît de exemplu cornutele mari sau porcinele adulte ; de cele mai multe ori o parte a individului sacrificat era folosită concomitent și pentru masa funerară și astfel, fără un cost prea ridicat, se satisfacea ritualul.

Considerînd data înhumării (stabilită pe baza vîrstei tîneretului de ovine) A. Bolomey ar ajunge la concluzia că populația ce folosea cimitirul de la Tîrgșor ar avea un caracter pendulant, transhumant¹³. După cele 19 ofrande de ovicaprine de la Mihălășeni, la care stabilirea vîrstei a putut fi precizată, se poate constata că perioadele din an în care s-a făcut înmormîntarea indivizilor, pe care aceste ofrande îi însoțeau, sînt în majoritatea cazurilor de

⁹ op. cit. 2, p. 287

¹⁰ op. cit. 4, p. 27 — 28

¹¹ op. cit. 2, și op. cit. 4

¹² op. cit., 4, p. 34 — 35

¹³ op. cit. 4, p. 32

toamnă și iarnă. Noi nu credem însă că populația de la Mihălășeni să fi avut în afara așezării de bază și sălășe de vară, indivizii care mureau în aceste locuințe provizorii, fiind îngropați în alt cimitir. Este mai plauzibil faptul că nu se foloseau de obicei drept ofrande ovicaprine de vîrstă foarte fragedă (mie-luții), acestea fiind înlocuite în perioadele de primăvară și vară de către găini și porci.

S-a constatat la Mihălășeni, dar și la Lețcani cît și în necropolele a căror ofrande au fost studiate de A. Bolomey¹⁴ că ovicaprinele folosite erau reprezentate de indivizi tineri, pînă la un an. Noi am arătat că la Mihălășeni, același lucru este valabil pentru găină (se știe că această specie ajunge de altfel la maturitate foarte repede, chiar pentru rasele tardive, doar în cîteva luni), dar și pentru porcine (materialul este reprezentat prin indivizi subadultți și cu precădere de porci foarte tineri, între 0—2 sau 3 luni) și chiar pentru taurine. Ar reprezenta acest fapt un fenomen legat de ritual, sau este el oarecum tot de esență economico-gastronomică, știut fiind faptul că indivizii tineri sînt mai apreciați din punct de vedere culinar și că, dacă o parte din animal se depunea alături de defunct, de cele mai multe ori, o altă porțiune a sa, cea mai apetisantă de obicei, era folosită pentru masa funerară, de către cei rămași în viață, care în definitiv sînt aceia care contribuie la îndeplinirea ritualului. Ceea ce este sigur e faptul că nu există nici un raport de legătură între sexul și vîrsta animalului de ofrandă și sexul și vîrsta individului la care el era depus, totul depinzînd probabil de conjunctură.

Resturile faunistice găsite în necropolă aparțin la următoarele specii domestice: *Gallus domesticus* — găina domestică, *Ovis aries* — ovine, *Capra hircus* — caprine, *Bos taurus* — taurine, *Sus scrofa domesticus* — porcine, *Equus caballus* — ecvide; s-ar putea să existe, dar cu o mare doză de probabilitate și două specii sălbatic: *Sus scrofa ferus* — mistreț și *Bos primigenius* — bour (care dimensional s-ar deosebi de porcine și taurine, deși ar fi posibil ca resturile respective, foarte puține la număr, să aparțină de fapt unor vieri sau tauri foarte masivi).

Aceste specii pot fi caracterizate morfoscopic și biometric. Dat fiind însă faptul că la unele dintre ele cantitatea de material osos avută la dispoziție este redusă nu putem face decît unele aprecieri cu totul generale. Astfel putem spune că probabil porcinele, taurinele, chiar calul, erau de talie mică sau medie; capra era, aproape sigur, tot de talie mică. Date mai certe le avem cu privire la găină și ovine. Astfel *Gallus domesticus*, aparținea unui tip de talie mică, cu un dimorfism sexual destul de șters, dar totuși încă evident. *Ovis aries* era reprezentată de un tip la care masculii prezentau coarne nu prea masive și nici puternic răsucite, avînd secțiunea bazei triunghiulară (adică remarcîndu-se bine trei laturi și trei muchii, dintre care două destul de rotunjite); existau femele cornute, unele cu cornul destul de mare, de aspect caprin, dar și exemplare cu totul acornute. În ceea ce privește talia, ea era în medie cam de 56—57 cm. Socotind că exemplarele în cauză erau încă nu complet mature, ar mai trebui adăugați cîteva centimetri pentru a avea talia reală, ce ar ajunge deci în medie cam la 60 cm. Asemenea ovine au fost găsite și în necropola de la Lețcani¹⁵.

¹⁴ op. cit. 2 și op. cit. 4

¹⁵ op. cit. 2 p. 289 — 290

L'ÉTUDE DU MATÉRIEL PALÉOFAUNIQUE DÉPOSÉ COMME OFFRANDES
DANS LES TOMBES DE LA NÉCROPOLE BIRITUELLE DE MĂLĂȘENI (DÉP.
DE BOTOȘANI), APPARTENANT À LA CIVILISATION SÂNTANA DE MUREȘ
(IVe SIÈCLE de n.è.)

Résumé

Des 279 tombes trouvées, en 74 d'entre elles on a mis en évidence aussi des restes animaux qui sont représentés en grande partie par des offrandes. On fait pour chaque tombe une énumération des espèces et des restes trouvés et aussi des mesurations sur les fragments osseux. Finalement on discute quelques problèmes en relation avec les rites, la fréquence et les caractéristiques des espèces des animaux trouvés.

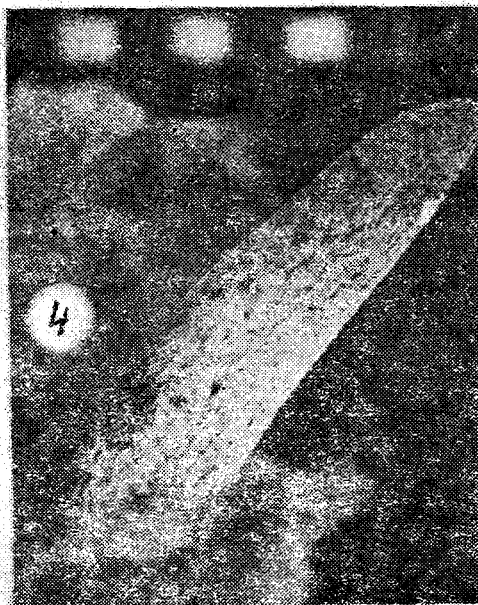

Fig. 1. — *Bos taurus* (mormîntul 41), fragment de metatars transformat în unealtă ; 2 — *Ovis aries* (mormîntul 188), fragment de craniu al unei femele acornute ; 3 — *Ovis aries* (mormîntul 69), fragment de craniu al unei femele cornute ; 4 — *Ovis aries* (mormîntul 179), fragment de craniu al unui mascul ; 5 — *Capra hircus* (mormîntul 253), fragment de craniu neural ; 6 — *Sus scrofa domesticus* (mormîntul 262), tibia unui individ abia născut ; 7 — *Sus scrofa domesticus* (mormîntul 248), fragment de mandibulă de la un individ foarte tînăr ; 8 — *Gallus domesticus* (mormîntul 264), tarsometatars de femelă.